Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARIDA XORAZM VOHASIDA POCHTA-TELEGRAF ALOQASINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI

Rajabova Zilola Kaxramon qizi
Abu Rayxon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti
07.00.01 – O'zbekiston tarixi ixtisosligi bo'yicha tayanch doktoranti
Yusupov Izzat Sultonovich
Tarix fanlari doktori (DSc), dotsent,
Urganch davlat tibbiyot universiteti
Ijtimoiy fanlar kafedrasi dotsenti
https://doi.org/10.5281/zenodo.24110732

Annotatsiya. Mazkur tezisda XIX asrning so'nggi choragi – XX asr boshlarida Xorazm vohasida pochta-telegraf aloqasining shakllanish bosqichlari arxiv manbalari va tarixiy adabiyotlar asosida yoritiladi. Xiva xonligidagi an'anaviy chopar xizmati, Rossiya imperiyasi tomonidan joriy etilgan pochta-telegraf tarmog'i hamda 1917–1920-yillardagi o'tish davri jarayonlari tahlil qilinadi.
Kalit so'zlar: Xorazm vohasi, Xiva xonligi, pochta aloqasi, telegraf, chopar, Amudaryo bo'limi, arxiv manbalari.

Pochta aloqasi har qanday davlatning ma'muriy boshqaruvi, iqtisodiy hayoti va tashqi aloqalarini ta'minlovchi muhim infratuzilma hisoblanadi. Xorazm vohasida bu tizimning shakllanishi, ayniqsa uning ilk bosqichi, hozirga qadar alohida tadqiqot predmeti sifatida o'rganilmagan. Mavjud tadqiqotlarda aloqa tarixi asosan respublika miqyosida yoritilgan bo'lib [1], Xorazm vohasi alohida hududiy obyekt sifatida ajratilmagan. Xalqaro tarixshunoslikda Rossiya imperiyasining Markaziy Osiyodagi mustamlakachilik siyosati va infratuzilmasi keng tahlil qilingan bo'lsa-da [2; 3], Xorazm materiallari bu muhokamada yetarli o'rin egallamagan.

Tadqiqot natijalari Xorazm vohasida pochta aloqasining shakllanishini uch bosqichga ajratish imkonini beradi.

Birinchi bosqich – Xiva xonligining an'anaviy xabar yetkazish amaliyoti. 1873-yilgi Gandimiyon shartnomasidan so'ng xonlik Rossiya imperiyasining vassaliga aylangan bo'lsa-da, o'zining ichki boshqaruv tizimini saqlab qoldi. Xon saroyi va viloyat hokimliklari o'rtasidagi rasmiy yozishmalar "yasovul" yoki "chopar" deb atalgan maxsus choparlar orqali amalga oshirilgan [4]. Bu tizim markazlashmagan va faqat ma'muriy ehtiyojlarga xizmat qilgan bo'lsa-da, mahalliy ma'muriy aloqa amaliyotining muayyan darajada tartiblashganidan dalolat beradi. Savdogarlar, hunarmandlar hamda madrasa va vaqf idoralari o'rtasidagi yozishmalar esa norasmiy kanallar orqali olib borilgan.

Ikkinchi bosqich – imperiya pochta-telegraf tarmog'ining joriy etilishi (XIX asrning 80–90-yillari – 1917-yil). Turkiston general-gubernatorligi tizimi kengaygani sari vohada imperiya andozasidagi pochta-telegraf aloqasi elementlari joriy etila boshladi. Bu jarayon birinchi navbatda harbiy-ma'muriy

ehtiyojlar bilan bog'liq bo'lib, imperiya ma'muriyati Amudaryo bo'limi orqali xonlikdagi vaziyatni doimiy kuzatib borgan. Arxiv hujjatlariga ko'ra, XX asr boshlariga kelib pochta-telegraf bo'limlari asosan yirik aholi punktlari va harbiy-ma'muriy markazlarni qamrab olgan, qishloq hududlari esa tarmoqdan deyarli tashqarida qolgan [5]. Bo'limlarda asosan imperiyaning boshqa hududlaridan yuborilgan rus amaldorlari xizmat qilgan, mahalliy aholi vakillari bunday lavozimlarda deyarli ishtirok etmagan [4]. Dastlabki telegraf liniyalarining Chorjo'y–Xiva hamda Petro-Aleksandrovsk (hozirgi To'rtko'l) atrofi kabi harbiy-strategik yo'nalishlar bo'ylab tortilgani ham infratuzilmaning avvalo harbiy-ma'muriy maqsadlarga xizmat qilganini tasdiqlaydi.

Uchinchi bosqich – o'tish davri (1917–1920-yillar). Rossiya imperiyasi tizimining barbod bo'lishi natijasida pochta-telegraf bo'limlarining moliyalashtirilishi va nazorati vaqtincha izdan chiqdi, bu esa xizmatning muntazamligiga salbiy ta'sir ko'rsatdi. 1920-yilda Xiva xonligi tugatilib, Xorazm Xalq Sovet Respublikasi e'lon qilingach, pochta-aloqa tizimini yangi ma'muriy asosda qayta tashkil etish boshlandi [6]. Aloqa sohasini boshqarish uchun maxsus xalq komissarligi tashkil etilib, u imperiya davridan qolgan kadrlar, binolar va texnik vositalarni meros qilib oldi [7].

Xulosa. 1873–1920-yillar Xorazm vohasida zamonaviy pochta xizmati to'liq shakllangan davr emas, balki uning paydo bo'lishi uchun zarur ma'muriy, iqtisodiy va tashkiliy zamin yaratilgan tayyorgarlik bosqichi bo'lgan. Xonlikning an'anaviy chopar xizmati, imperiyaning harbiy-ma'muriy maqsaddagi pochta-telegraf tarmog'i va o'tish davridagi institutsional meros keyingi sovet davrida pochta tarmog'ini keng ko'lamda rivojlantirish uchun boshlang'ich nuqta bo'lib xizmat qildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мухамедов Ю.Х. Ўзбекистонда почта алоқаси. – Тошкент: Ўзбекистон, 1959. – 127 б.
2. Becker S. Russia's Protectorates in Central Asia: Bukhara and Khiva, 1865–1924. – London – New York: Routledge, 2004. – 418 p.
3. Sahadeo J. Russian Colonial Society in Tashkent, 1865–1923. – Bloomington: Indiana University Press, 2007. – 296 p.
4. O'zbekiston Respublikasi Markaziy davlat arxivi (O'zR MDA), I-43-jamg'arma, 1-ro'yxat, 237-ish.
5. O'zbekiston Respublikasi Milliy arxivi (O'zMA), R-246-jamg'arma, 1-ro'yxat, 160-ish.
6. O'zMA, R-246-jamg'arma, 1-ro'yxat, 243-ish, 1–7-varaqlar.
7. Xorazm Xalq Sovet Respublikasi: hujjatlar to'plami (1920–1924). – Toshkent: Fan, 1976.